

11. Szerény javaslatok

A konzervatív környezetpolitika nem az egészséges környezet megteremtésére irányul, hanem más dolgokra – olyanokra, amelyeknek az egészséges környezet a velejárója. Ez a politika az állampolgár *oikophiliáját* szólítja meg, s hozadékai az alábbiak közül valamennyit magukban foglalják: az emberek kezdeményező készségét, autonóm társulásokat, piaci megoldásokat, hatékony kárrendezési törvényt, a polgárok nyílt eszmecseréi során kiépülő járulékos esztétikai kötelmeket, az élővilág sokszínűségét, a természetes szépséget, helyi autonómiát, komoly kutatást, valamint az árképzés és a visszacsatolás módjainak olyan rendszerét, amely a felelősökkel fizetteti meg az okozott környezeti károkat. A cél az, hogy olyan körülményeket teremtsünk, amelyek közepette az emberek viselik gondját a saját környezetüknek – a jó sáfárkodás szellemében –, s hogy oly módon tegyük mindezt, hogy az elősegítse azoknak a politikai lépéseknek a megtételét, amelyek szükségesek lehetnek mindannak a megvalósításához, amire a „szűkebb pátria” kisközösségei nem vállalkozhatnak. Amit eddig leírtam, egy ilyen politikának a nyersanyagáról és a mögötte rejlő filozófiáról szól. Nem könnyű dolog a filozófiát politikai programra váltani, s a jelen fejezetben tett javaslataim is pusztán ideiglenesek, megvitatás és finomítás tárgyát képezik. Bátorít azonban Zac Goldsmith *The Constant Economy* (Az állandó gazdaság) című kötetének a megjelenése, amely kifejezetten Burke szellemében vázolja fel a társadalmunk főbb környezeti igényeivel foglalkozó stratégiákat.¹ Noha kétségtelen, hogy Goldsmith túlzottan optimista, s meglehetősen vak a közösségeinket megfertőző oikofóbiával szemben is, mégis világosan és bizakodóan számol be arról, mit tehetsz te és én azért, hogy a föld ismét az eredeti pályáján forogjon.

A legfőbb elv, amely bármely konzervatív politikát vezérelni hivatott, annak megakadályozása kell legyen, hogy az állam vállalkozzék olyan feladatokra, amelyeket a polgárok jobban meg tudnak oldani. Lehetővé kell tenni és fel kell szabadítani a magánkezdeményezéseket, fel kell hatalmazni és bátorítani kell az önkénteseket, alkalmazkodni kell a helyi megoldásokhoz, s

¹ Goldsmith: op. cit., 2009.

Megjegyzés [U1]: *resilience*

Megjegyzés [U2]: *major environmental needs*

Megjegyzés [U3]: *policies*

Megjegyzés [U4]: *put the earth back into its orbit.*

fel kell oldani a szabályokat, ha azok a megoldás kerékkötői. Ez nem *laissez-faire*-t jelent, hanem inkább **körültekintő** munkamegosztást. Léteznek olyannyira súlyos környezeti problémák, hogy *csakis* az állam kezelheti őket sikeresen, s a konzervatív környezetstratégia egyik szempontja éppen az, hogy beazonosítsa e problémákat, s hagyja, hogy a többről a civil társadalom gondoskodhassék. Először a nagyléptékű gondokkal foglalkozom, s ezt követően ejtek szót a kisebbekről.

Megjegyzés [U5]: *informed* – ésszerű?

1972-ben a Római Klub megbízásából jelent meg a *The Limits of Growth* (A fejlődés korlátai) című ünnepelt könyv, mely azt a tézist elevenítette fel, melyről Thomas Robert Malthus atya oly jól ismert – eszerint az emberi igények folyamatosan növekednek, miközben a források a felhasználás következtében egyre csak fogynak, majd végül kimerülnek.² A könyvet behatóan vitatták, s a legborúlátóbb jóslatait állítólag meg is cáfolták.³ A napjainkban zajló nemzetközi tárgyalások – különösen az éghajlatváltozásra vonatkozók – a növekedés semmiféle visszaesésével nem számolnak, hanem épp azt feltételezik, hogy a jelenlegi növekedési ütem kívánatos, vagy legalábbis elkerülhetetlen.⁴ Gyakran hangsúlyozzák, hogy a növekedés *elmaradása* az, ami kimerüléshez vezet, mivel az emberek nem képesek megtalálni az apadó források helyettesítőit. A nyugati országokban és Japánban például a növekedés az egy főre jutó energiafogyasztás csökkenésével, s a fogyóban lévő erőforrások egyre hatékonyabb felhasználásával járt.⁵

A „növekedés korlátairól” szóló tézis mindazonáltal egyre-másra felüti a

² Donella H. Meadows, et al.: *The Limits of Growth*, London, 1972; Rev. T. R. Malthus: *Essay on the Principle of Population*, London, 1798.

³ Lásd H. S. D. Cole, et al. (szerk.): op. cit. Ugyancsak lásd Matt Ridley: *The Rational Optimist: How Prosperity Evolves*, London, 2010, 4. fejezet.

⁴ Így például a Kyotói Egyezmény, a Stern Jelentés, stb.

⁵ Lásd Michael Brower: *Cool Energy: Renewable Solutions to Environmental Problems*, Cambridge, MA, 1992. Ugyancsak lásd az USA Energiaügyi Minisztériumának (US Energy Information Administration) a táblázatát az Egyesült Államok energiafogyasztásáról, az energiára fordított költségekről és a gázkibocsátás mértékéről 1949 és 2009 között: www.eia.gov/emeu/aer/txt/ptbo105.html. A diagram azt mutatja, hogy miután az egy főre eső energiafogyasztás meglehetősen egyenletességgel növekedett, 1979-ben elérte a csúcspontot, majd azóta folyamatosan csökken. 2009-ben nagyjából ismét az 1968-as szinten volt. Ráadásul a tényleges GDP dollárban kifejezett energiafogyasztás 1949-től 2009-ig folyamatosan csökkent (összességében 58%-kal). Ugyanez igaz az üvegházhatást kiváltó gázok kibocsátásának a tényleges GDP dollárban kifejezett mértékére (bár erről csak az 1990 és 2008 közötti időszakra vonatkozóan van adat), valamint a széndioxid kibocsátás tényleges GDP dollárban kifejezett mértékére (1949 és 2009 között 65%-kal csökkent).

fejét, módosult formában. 1976-ban megjelent kötetében Fred Hirsch úgy érvelt, hogy a gazdagság növekedésével és a piacok bővülésével hanyatlik az intimitás és az elkötelezettség; a bőség elidegenedést idéz elő, ami viszont „társadalmi korlátokat” szab a növekedésnek.⁶ Egy 1986-ban közzétett nagyhatású cikkben Peter Vitousek, Paul és Anne Ehrlich, valamint Pamela Matson bevezették a földi ökoszisztémákra vonatkoztatott „nettó elsődleges előállítás” fogalmát, hogy azután azt állítsák, a bolygó fotoszintetizáló kapacitása korlátokat szab a gazdasági érték termelésének.⁷ Az érvelés figyelmen kívül hagyja a tényt, hogy az emberi lények megnövelik az általuk birtokba vett földterületek fotoszintetikus kapacitását, s erre egyre újabb lehetőségeket találnak. De még ha az érvelés nem is áll meg a lábán, sikerült rávilágítania, milyen sok olyan véges forrás van, amely a fenntartásunkhoz szükséges: annak a bizonyítása, hogy nem fogyunk majd ki az egyik létfontosságú dologból, soha nem mutathatja meg azt, hogy nem fogunk kifogni egy másikkól.

Gyakran hallani, hogy a GDP – a közgazdászok növekedésre vonatkozó mértékegysége – semmit nem árul el a társadalom tényleges jólétéről.⁸ Egy olajfolt, mely egy tartályhajóból a tengerbe ömlik, része a gazdaságnak, ahogy a szennyeződés eltüntetésére tett erőfeszítés is az: az olajfoltok lökést adnak a GDP-nek. Viszont elpusztítják, amit értékesnek tartunk.⁹ A növekedés csak akkor jó, ha nem tesz tönkre. Ilyen értelemben a II. világháború óta tapasztalt növekedés nagy része nem nyereség, hanem veszteség volt – a javak roppant eltulajdonítása a jövőtől, olyanoké, melyeket pótlásuk nélkül élünk fel. Ennélfogva a *The Limits of Growth* érvelése nyilvánvalóan igaznak tűnik, azzal együtt is, hogy a GDP-ben mért növekedés folytatódik majd. A kereslet nő, az aktivitás fokozódik, s tönkremennek a dolgok. S akkor – ahogy William Empson fogalmaz – „lassan a mérge az egész véráramot eltelíti: A hulladék az, a hulladék, ami marad és öl”.

A társadalomról való gondolkodás nagy úttörői közül nem csupán Malthus vélte úgy, hogy az emberek kinövik majd a föld adottságait, melyek

Megjegyzés [U6]: *net primary production* – fő fordító: "nettó alapanyagtermelés" (?)

Megjegyzés [U7]: *economic value*

Megjegyzés [U8]: *serves to illustrate the variety of the finite resources that sustain us:*

Megjegyzés [U9]: *demand*

Megjegyzés [U10]: *the sinks fill up*

Megjegyzés [U11]: *the capacity of earth to maintain them*

⁶ Fred Hirsch: *Social Limits to Growth*, Cambridge, MA, 1976.

⁷ P. M. Vitousek, et al.: Human Appropriation of the Products of Photosynthesis, *BioScience*, 36.6, 1986. június, 368-73. A cikkről ír Sagoff: op. cit., 169-74.

⁸ Lásd Arthur Brooks: *Gross National Happiness*, New York, 2008.

⁹ Ezt nyomtatékosan kiemeli Goldsmith: op. cit.

fenntartják őket. John Stewart Mill is felismerte a veszélyt, s válaszul bevezette az „állandósult gazdaság” fogalmát.¹⁰ Csak akkor biztosíthatjuk a javak állandó kínálatát – vélte –, ha képesek vagyunk megvalósítani, hogy a fogyasztás is állandó mértékű legyen. E „stagnáló állapot” nélkül folyamatosan szükséghelyzeteknek leszünk kitéve, s a fejvesztettség, mellyel a természetes források készletét ki fogjuk fosztani, helyrehozhatatlanul kimeríti majd őket. Mill gondolatát napjainkban Herman Daly vitte tovább, aki szerint a valódi környezetvédelem egy olyan gazdaságot követel meg, amely „a termelés első stádiumától a fogyasztás utolsó stádiumáig a lehető legalacsonyabb anyag- és energiaáramlással” van fenntartva.¹¹ Mill és Daly ügyét felkarolták a környezetvédők, s ma már létezik is egy Központ az Állandósult Gazdaság Előmozdításáért, egy nonprofit szervezet Arlingtonban, Virginiában. Daly továbbra is amellet érvel, hogy a gazdasági életet a szélesebb ökoszisztémán belülként kell látnunk, mint ami alárendelt az utóbbi átfogóbb igényeinek. A növekedés, ha öncélként hajszoljuk, szükségképpen fenyegetést jelent a forrásokra, melyekből táplálkozik.

Nem mindenki számára meggyőző az „állandósult állapot” eszméje.¹² 1987-ben, a norvég miniszterelnök Gro Harlem Brundtland elnöklése alatt a Környezetvédelmi és Fejlődési Világbizottság kiadott egy jelentést, *Közös jövőnk* címmel. A jelentés a „növekedés korlátai” vitára reagált, s amellet szállt sikra, hogy a növekedésre szükség van – különösen a fejlődő országokban –, ha szembe kívánunk nézni a környezeti problémákkal. A jelentés bevezette a „fenntartható fejlődés” rivális fogalmát, mely azonnal jelszóvá vált a környezetvédők egy másik iskolája körében. Nem növekedés, hanem fejlődés – más szóval, a források megfelelő használata az emberi életminőség javítása céljából. Nem kizsákmányolás, hanem fenntarthatóság – a források olyan használatba vétele, mely „elegendőt és jót” hagy hátra a jövő nemzedékei számára.

Megjegyzés [U12]: *steady-state economy*

Megjegyzés [U13]: *stationary state*

Megjegyzés [U14]: *our panic-stricken raids upon the stock of natural resources*

Megjegyzés [U15]: *Center for the Advancement of the Steady State Economy*

Megjegyzés [U16]: Scruton *Brundtland*-ot ír, de a neten mindenhol *Brundtland*-ként szerepel!

Megjegyzés [U17]: *World Commission on Environment and Development*

Megjegyzés [U18]: *Our Common Future*

Megjegyzés [U19]: *leaves "enough and as good"*

¹⁰ J. S. Mill: *Principles of Political Economy*, 4. könyv, 6. fejezet: Of the Stationary State, London, 1848.

¹¹ Herman Daly: *Steady-State Economics*, San Francisco, 1977; *Beyond Growth*, Boston, 1996.

¹² Ridley (op. cit., 249.) „Pareto-féle badarságnak” tekinti, s elveti azt. Az állandósult gazdaságot – bármely formájában is – nehéz összeegyeztetni a gazdasági növekedés olyan modelljeivel, amelyekben a technológiai tudás bővülését a növekedés legfontosabb tényezőjének tekintik (ilyen például a Robert Solow által kidolgozott modell).

A „növekedés korlátai” körüli vita valamennyi résztvevője elfogadja, hogy a gazdasági tevékenységet fenntartható módon kell folytatni; azonban súlyos vita van a körül, mit jelent a „fenntartható” szó. Az új jelszóba egyes radikálisok amennyit csak tudnak, beépítenek a régi balos programból, s David Orr-hoz csatlakozva hangoztatják, hogy a hedonizmusnak, az individualizmusnak és a hivalkodó fogyasztásnak véget kell most vetni, a pénzügyi és technológiai machinációkkal, a kizárólagos elköteleződésekkel – legyenek azok ideológiaiak vagy etnikaiak –, valamint a bolygó jelenleg is zajló felfegyverzésével egyetemben.¹³ Függetlenül attól, hogy jók-e vagy sem ezek a célkitűzések, az legalábbis sejthető, hogy a környezetvédelem céljaiként tüntetni fel őket egyet jelent ama konszenzus veszélyeztetésével, amelyen bármely stratégia sikere múlik majd. A dolgokat nem segítik a Brundtland-jelentés nyomán szaporodó definíciók sem a maguk megkülönböztetésekkel „gyenge” és „erős”, „mély” és „sekély” fenntarthatóság közt, melyek azzal fenyegetnek, hogy ismét megnyitják a környezetvédők közti öldöklő vitákat, hátráltatva a cselekvést.¹⁴ Anélkül, hogy e vitákba belemennék, egyszerűen abból fogok kiindulni, hogy egy folyamat akkor „fenntartható”, ha az a belátható jövőben visszafordíthatatlan károk nélkül folytatódhat. Nem tudom, az állandósult gazdaság megvalósítható vagy kívánatos-e, azt azonban jó eséllyel meg tudom becsülni, hogy mi fenntartható, s mi nem az. Nem tartható fenn például, ha a pazarlást és a kifosztást költségmentes, lényegtelen dolgokként kezeljük. Ezért bármely környezetpolitika első lépése az kell legyen, hogy kidolgoz egy tervet a környezetszennyezés és a hulladék beárazására, ösztönözve ezzel a fogyasztókat és a termelőket, hogy kiküszöböljék azokat és tartózkodjanak tőlük. Ez rejlik az „aki szennyez, fizet” elv gyökerénél, melyet az OECD fogalmazott meg és javasolt 1975-ben.¹⁵

A fejlődés nem tartható fenn, ha az nem tiszta energián alapul, s ez idáig nem léteznek olyan javaslatok a tiszta energia világméretű biztosítására, melyek akár a leghalványabb eséllyel is alkalmazhatók volnának. Bárhogy is

¹³ David W. Orr: Four Challenges of Sustainability, *Conservation Biology*, 16.6, 2002, 1457-60. Továbbá lásd Orr nagyhatású könyvét: *Earth in Mind: On Education, Environment, and the Human Prospect*, Washington DC, 1993.

¹⁴ Lásd Daniel Bonevac gondolatmenetét: Is Sustainability Sustainable?, *Academic Questions*, 23.1, 2010. március, 84-101.

¹⁵ OECD: *The Polluter Pays Principle: Definition, Analysis, Implementation*, Paris, 1975.

Megjegyzés [U20]: complexity

Megjegyzés [U21]: exclusive allegiances

vélekedjünk az éghajlatváltozásról, **egy** biztos: józanul ítélve a tiszta energia olyan energiát jelent, amelyre a légkört terhelő üvegházhatású gázok kibocsátása nélkül lehet szert tenni. A nukleáris energia támogatóinak igazuk van, amikor az előnyeiket hangsúlyozzák. Azonban az uránium kinyeréséhez szükséges energia olyan terhet ró a környezetre, mellyel nem mindig számolnak a hívei. Azonkívül a balesetektől és a terrorista támadásoktól való félelem olyannyira vitatottá tette a nukleáris energiát, hogy az már széles körű telepítése ellen mozgósít.

Megjegyzés [U22]: *surely common sense to suggest that*

A szélenergia – hasonlóképpen – legjobb esetben is csak részmegoldást jelent, mivel csak egy kis töredékét képes előállítani a szükséges energiának. A változó szélesebesség miatt az energiaellátás veszélyesen ingadozik, ezért a szélmalomokat mindig meg kell támogatni valamilyen más, általában környezetszennyezőbb energiaforrással, s mindeközben az áramingadozás az energiahálózat túlterhelésével fenyeget.¹⁶ Így még Dániában is, ahol pedig a lehető legnagyobb mértékben kiterjesztették a szél erőművek telepítését, csupán az energia **húsz** százaléka származik a szélből. Vannak egyéb környezeti költségek is. Mi úgy látjuk, mintha a szél turbinák karjai meglehetősen lassan forognának, holott **csúcsra** járva megközelítik a hangsebességet. A madarak és denevérek képtelenek elkerülni a szélkerekeket, s gyakran elpusztulnak. A **szélfarmok** hatalmas földterületeket igényelnek, ha számottevő hozzájárulást várunk tőlük a hálózatba, s a kábelek és villanypóznák rengetege, amely csekély hozadékuk begyűjtéséhez szükséges, roppantul megnöveli a területi ráfordítást. Ezekre és más érvekre hivatkozva állt ki – figyelemre méltó eredménnyel – John Etherington és Matt Ridley a szárazföldi szélfarmok ellenzésének ügye mellett.¹⁷

Megjegyzés [U23]: 20% (?)

Megjegyzés [U24]: *at the tip – a csúcsaiknál? (a karok csúcsainál?)*

Megjegyzés [O25]: *windfarms – lehet, hogy már bevett a „szélfarm” kifejezés?*

Emellett a szélfarmok okozta esztétikai kár **nagyobb**, mint soványka ökológiai hasznuk – hacsak nem a nyílt tengeren helyezkednek el. A turbinák **mint** valami érkező rovarsereg tolakodnak a látókörbe, lapátkerekeik nyugtalanságot keltenek az ég alján, nyers szerkezetük pedig ellenkezik a táj körvonaláival. Ahol csak e kísérteties látogatók megtelepednek, az emberek nyugtalanná válnak, s a **gondoskodás** készítése súlyos csapást szenved.

Megjegyzés [U26]: *counters*

Megjegyzés [U27]: *fő fordító: rovarinvázió módjára ↔ de elveszik a szemléletes "army"*

Megjegyzés [U28]: *negate*

Megjegyzés [U29]: *motive of stewardship*

¹⁶ MacKay tárgyalja a problémát, s az „energiatárolót” ajánlja megoldásként: op. cit., 190-201. A tényeket Booker és North foglalta össze: *Scared to Death*, op. cit., 369-72.

¹⁷ John Etherington: *The Wind Farm Scam*, London, 2009. Lásd különösen a tájkép hanyatlásáról és a vadéletről szóló 6. fejezetet. Ridley: op. cit., 239, 343-5.

Vannak, akik szeretik a látványukat, miként állítják. Így például a Yes2Wind – egy akciócsoporthoz, mely a WWF, a Friends of the Earth és a Greenpeace támogatását is élvezi – azzal érvel az internetes oldalán, hogy „miközben egyesek aggodalmukat fejezik ki a hatás miatt, melyet a szél turbinák gyakorolnak tájaink szépségére, mások elegánsnak és szépnek találják őket.” Borítékolható azonban, hogy akik ezt hangoztatják, nem egy szélfarm látótávolságán belül laknak.

Az esztétikai környezetszennyezés nem olyan ártalom, mellyel valamennyi környezetvédő magától értetődően számol. E vizuálisan tolatkodó szerkezetek hívei közül sokan örülnek a csapásnak, mely a tájaink nyújtotta látványba oly sokat fektető, nosztalgizáló „nimbyket” éri. A szél turbinák – pártfogóik közül sokak számára – a haladás és a források újraelosztásának a szimbólumai. E szerkezetek a társadalmi igazságosság élcsapata, mely joggal tart igényt mindenre a turbinák alatt, egy egyenlőbb jövő nevében. A kommunizmus lenini meghatározását idézik e turbinák: „szovjethatalom és áramosítás”. S az óriás villanyoszlopok, melyek begyűjtik a termelt áramot és mocsarakon át menetelnek vele, épp annyi tiltakozást váltanak ki, mint maguk a turbinák. A brit kormány legutóbbi terve, hogy óriás villanyoszlopok sorát állítsa fel végig a Skót-felföldön, nyomban akkora polgári tiltakozást váltott ki, melyhez fogható csak a Tövidék védelmére kerekedett a 19. században. A Skót Környezetvédelmi Alap ezúttal csatlakozott olyan önkéntes csoportokhoz, mint a Highlands before Pylons (Felföld a villanyoszlopok előtt) és a Cairngorms Revolt Against Pylons (Cairngorms lázadás a villanyoszlopok ellen), hogy együtt akadályozzák meg, amit sokan szentségtörő erőszaknak tartanak.

A tiszta energia felkutatásának ügyét lejáratták az efféle ellentmondásos megoldások. Amire szükség van, az az alternatívák ár kalkulációja, az arra irányuló komoly kutatásokkal egyetemben, hogy miként használható fel a napenergia, s milyen módokon hasznosítható újra a kibocsátott szén. Bármilyen megoldással álljanak is elő, annak olyannak kell lennie, hogy az átlagember készséggel elfogadja azt, s ne indítson hadjáratot – mint a szél farmok esetében – a használata ellen. A kérdést behatóan vizsgálja David MacKay a könyvben, melyre néhányszor hivatkoztam, s gondosan felméri a jelenlegi megoldások költségeit, egyúttal rámutat a területekre, ahol a kutatás a

Megjegyzés [O30]: fő fordító: szemétbántó otromba...

Megjegyzés [O31]: NIMBY . kellemetlen fejlesztések helykijelölését ellenző

Megjegyzés [O32]: electrification – villamosítás?

Megjegyzés [O33]: Lakelands – kis betű? nagy betű?

Megjegyzés [O34]: római vagy arab szám? vagy betűk?

Megjegyzés [U35]: National Trust of Scotland

leginkább gyümölcsözőnek ígérkezik.¹⁸ MacKay világos következtetése az, hogy Nagy-Britannia energiaigénye (az egyetlen országé, melyről részletesen ír) nem fedezhető az olyan megújuló forrásokból, mint a szél-, nap- és geotermikus energia, s hogy a briteknek csökkenteniük kell az igényeiket, elektromos meghajtásúvá kell tenniük közlekedési rendszerüket (beleértve az autókat), s fel kell kutatniuk a nukleáris energiában és a „tisza szénben” (a szénnek a keletkező széndioxid befogásával és zárolásával kombinált égetésében) rejlő lehetőségeket. Ha ezt nem teszik, továbbra is elfogadhatatlan mértékben bocsátják ki az üvegházhatást kiváltó gázokat. MacKay részletes és tudós fejtegetésének az egyik lényeges meglátása az, hogy már az átlagember is tehet energiafogyasztása csökkentéséért, s hogy ez kis ráfordítással megoldható, ha lejjebb veszi a termosztátot, napelemeket telepít, hatékony energiátároló rendszereket és energiatakarékos villanygőket használ.

Megjegyzés [O36]: *plausible*

Anyagilag is ösztönöző megtenni e lépéseket, hiszen azok csökkentik a háztartás áram- és gázzámláit. A napelemek, termálfűtő rendszerek és energiatakarékos készülékek gyártói pedig arra vannak ösztönzve, hogy egészen addig a pontig csökkentsék a költségeket, ahol már a beszerzésük valódi megtakarítást jelent az átlagemberek számára. Ezen a területen piaci verseny van, hiszen senki nem tudja egykönnyen **érvényre juttatni** a háztartási energia **tranzakciós** költségeit.

Megjegyzés [U37]:

Megjegyzés [U38]: *externalize*

Megjegyzés [U39]: *trading costs*

No de mi van azokkal, akik termelik az energiát? A tevékenységük árát, ha a globális felmelegedést nézzük, szinte lehetetlen felbecsülni, s az amúgy is a jövő nemzedékeire hárul. Hogyan is lehetne egy ilyen árat **beépíteni**? Az bizonyos, hogy csak valamiféle fentről jövő megoldás változtathat azon, amit ezek az emberek tesznek. Csakhogy a fentről jövő megoldásoknak megvan az a rossz tulajdonságuk, hogy csak rontanak a helyzeten. Komolyan kell vennünk Peltzman és mások érveit,¹⁹ s fel kell ismernünk az abban rejlő veszélyt, ha olyan szabályozókkal igyekeznek megvalósítani környezetvédelmi célkitűzéseket, amelyek nem férnek össze az esetleg már meglévő, e célok elérésére sarkalló ösztönzőkkel.

Megjegyzés [U40]: *be internalized*

A hathatós energiapolitika egyik lépése ezért a dán példa követése, vagyis az energiatermelés decentralizálása lehet. Így eltűnnének a földről a

¹⁸ MacKay: op. cit.

¹⁹ Lásd a 4. fejezetet.

villanyoszlopok, s a saját áramszükségletüket a vállalkozások helyi forrásokra támaszkodva termelnék meg, például napelemek vagy geotermális áramfejlesztők révén. Ez gazdaságilag is ésszerű, mivel az országos energiarendszer fenntartása költséges, s az összes áram egyharmad része folyik el a magasfeszültségű távvezetékek felületi kúszásain. Ráadásul egy ilyen energiastratégia ösztönzést teremt arra, hogy a villamosenergiát gazdaságosan és minimális szennyezőanyag-kibocsátással termeljük, hiszen az energia előállításának a szennyezőbb formáit nem tűrik majd el a szomszédaink.

Az energiatermelést olyan szabályozóknak kell alávetni, amelyek összhangban vannak a 4. és az 5. fejezetben vázolt általános követelményekkel. Nem volna szabad az új autók vagy gyárak szennyezőanyag-kibocsátásának törvényes korlátokat szabni, hiszen az csak a régi kocsik és gyárak használatára ösztönzi majd az embereket. Nem volna szabad kvótákat osztogatni az üvegházhatású gáz kibocsátására iparáganként, a környezetvédő csoportok és gazdasági ágak egyéni érdekeinek és lobbizásának téve eleget – hiszen ez lerombolja majd az az irányú kutatásra és fejlesztésre serkentő ösztönzőket, hogy káros kibocsátástól mentes lehessen a termelés. Minden ilyen szabályozó kezdeményezés helyett a széndioxid átalányadóját kellene bevezetnünk. Ha több gázt bocsátasz ki, többet fizetsz. Mi több, ezt az adót a termékek származására való tekintet nélkül kell kivetni. A széndioxid-intenzív termékeket olyan mértékben kell megadóztatni, hogy az tükrözze az előállításuk során kibocsátott széndioxid mennyiségét – akár Nagy-Britanniában, akár Amerikában vagy Kínában gyártják azokat –, a kormánynak pedig a kutatások finanszírozására kell fordítania az adót. Ily módon az éghajlatváltozás költségének egy része azokat terheli majd, akik a leginkább járulnak hozzá a kiváltásához – s ez azt jelenti, hogy mindenkit terhel majd, mivel a költség végül a fogyasztóra hárul, végtére is ő a felelős. Ezzel végre bezárul a visszacsatolás köre.

Ez a Pigou-féle megoldás nem az egyedüli lehetőség.²⁰ Az adóztatás helyett azzal is szabályozható a környezetszennyezés, ha határt szabunk a megengedett mennyiségnek s azután értékesíthető engedélyeket hozunk

---

²⁰ Arthur Cecil Pigou javasolta azt a megoldást a külső tényezők problémájára, hogy engedjük a „jót”, s adóztassuk meg a „károsat”.

forgalomba – ez Coase megközelítéséhez állna közelebb (lásd az 5. fejezetben mondottakat). Ezt a megoldást erősen támogatták az Egyesült Államokban, ezt tette a kormány és a Környezetvédő Hivatal is. A levegőtisztaságról szóló 1990-es törvény, melyet a savas eső elleni védekezésnek szenteltek, létrehozta a kéndioxid-kibocsátással való kereskedés rendszerét. Köztudottan ilyen kvótakereskedelem képezi az alapját a széndioxid-kereskedelmi rendszereknek is, például amelyeket a Kyotói Egyezmény és az EU Kibocsátás-Kereskedelmi Rendszere vezetett be. Az efféle rendszerek egy olyan piac megteremtését célozzák, amely a kereslet-kínálat logikája szerint árazza majd be a kibocsátást. Egy megfelelően funkcionáló kvótakereskedési rendszernek az lehet az előnye, hogy úgy működik, ahogyan a piac, a legkedvezőbben osztva el a szűkös erőforrásokat.²¹

Miként az európai példa mutatja azonban, a kvótakereskedési rendszerek működtetése költséges, azok nemigen átláthatók, s tág teret nyitnak a korrupció előtt. Továbbá, mivel az energiatermelőket veszik célba, nem pedig a fogyasztókat, torzán tükrözik a felelősség terhét. Végtére is a fogyasztók a felelősek az üvegházhatású gázok kibocsátásáért, s ez idáig ők megúszták, hogy nekik kelljen kiegyenlíteni szokásaik árát, tehát a fogyasztás megadóztatásával a legjobb ösztönzést teremtjük meg arra, hogy csökkenjen a termelés. Mivel a fogyasztás a Nyugat gazdag országaiban a legnagyobb, ahol az adók viszonylag átláthatók és az emberek hajlandók megfizetni azokat, ez az intézkedés azonnali hatással járna.

Egy efféle stratégia, úgy vélem, az átlagemberek ösztönös támogatását élvezné, s az energia árának az emelése révén az ösztönözést nyújtana számukra, hogy takarékosan bánjanak vele. Ez nem építi be azonnal az energiatermelés költségét – hiszen azt nemigen lehet kiszámítani, akiket pedig kárpótolni kellene, amúgy sem léteznek még. Azonban olyasfajta szereppel ruházza fel az államot, amit az emberek már megtanultak elfogadni. Az adók, meglehet, terhet jelentenek; ám az emberek hajlandók befizetni őket, hacsak nem fordítják rossz célokra azokat (mint a 18. századi Franciaországban vagy a 21. századi Görögországban), hogy egy élősködő réteget tartsanak el belőlük.

²¹ A kvótakereskedési rendszerek védelmében meggyőző érvekkel szolgál Pearce, et al.: *Blueprint for a Green Economy*, op. cit.

Megjegyzés [U41]:

Megjegyzés [U42]: *Environmental Protection Agency*

Megjegyzés [U43]: *Clean Air Act*

Megjegyzés [U44]: *European Union Emissions Trading Scheme*

Megjegyzés [U45]: *misrepresent the burden of responsibility*

Megjegyzés [U46]: *production – minek a termelése?*

Megjegyzés [U47]:

Megjegyzés [U48]: *are schooled to accept*

Megjegyzés [U49]: *római vagy arab szám?*

Ez utóbbi pont egy olyan kérdést vet fel, amelyről a piaci megoldások védelmezői gyakran **megfeledkeznek**, ez pedig a kutatás kérdése. Bizonyos körülmények között a piaci verseny serkenti majd a kutatást – feltéve, hogy olyan szabadalmak védik a felfedezéseket, amelyek igazolják a kutatási ráfordítást. Ám van egy árnyoldala ennek. Meg kell találni a módját, hogy a felfedezések nyereségesek legyenek, ehhez pedig olyasvalamit kell létrehozni általuk, amiért a fogyasztók most hajlandók fizetni. A tiszta energia esetében az előnyöket nem a jelenlegi fogyasztók, hanem utódaik élvezik majd. Így a piac nem fog kellő ösztönzést teremteni ama nagyon drága kutatások elvégzésére, melyek szükségesek.

Megjegyzés [U50]: is ... put out of mind by

Miként Paul David rámutatott, a 17. századi tudományos forradalom jórészt azért következett be, mert a tudás többé nem volt hermetikusan elzárva – afféle rejtett varázserő gyanánt, mely az ellenfelek fölötti hatalomhoz segít – , hanem ehelyett olyan közkinccsé vált, ami megbecsüléssel és ranggal ruházta fel a művelőit, ahogyan az őket támogató patrónusokat is.²² A nyílt tudomány rendszere az eredmények közzétételére és megosztására ösztönzött, no meg arra, hogy minden új felfedezést az aknázzon ki, aki a legjobban tudja kamatoztatni azt. Az eredmény a tudományos forradalom lett.

Megjegyzés [U51]:

Megjegyzés [U52]: open science regime

Kétlem, hogy a nyílt tudomány rendszere fenn tudna maradni tekintélyes, közpénzből történő finanszírozás híján. Már az egyetemek is igyekeznek plusz pénzre szert tenni tudományos eredményeik szabadalmaztatásával – olyan lépés ez, mely a tudományos kutatás kollegiális jellegét veszélyezteti. Közpénzből támogatott kutatási projektek nélkül ez a gyakorlat csak terjedni fog. A kutatás, melyet a tiszta energia problémájának a megoldása igényel, kiterjedt lesz, érinteni fog tudósokat mindenfelé a világon, s bizonyosan nem fog kellő támogatást kapni a magáncégektől.²³ De nem fogják támogatni azok az államok sem, melyeket egy szorosan összefonódó és önző elit kormányoz,

²² Paul A. David: The Historical Origins of „Open Space”: An Essay on Patronage, Reputation and Common Agency Contracting in the Scientific Revolution, *Capitalism and Society*, 2008. november. A teljes cikk letölthető innen: www.bepress.com/cas/vol3/iss2/art5. A teljes folyóiratszám, mely tartalmazza Kenneth Arrow reflexióit is e cikkre, az alábbi linken érhető el: www.bepress.com/cas/announce/20081103. Lásd még Richard R. Nelson: The Market Economy, and the Scientific Commons című kutatási beszámolóját a Laboratory of Economics and Management intézete számára (Sant’Anna School of Advanced Studies in Pisa), www.lem.sssup.it/WPLem/2003-24.html.

²³ Lásd Lee Lane, et al.: Institutions for Developing New Climate Solutions, Proceedings of the International Seminars on Planetary Emergencies, 42. ülés, 2010. augusztus 19.

mint például Kínában. Ennélfogva egy értelmes környezetpolitikának fontos szerepet kell szánnia az államnak: a széndioxid-kibocsátás megadóztatását, s a kibocsátás csökkentéséhez szükséges kutatások finanszírozását. Ha azonban a támogatás az adóztatásból származik, a kutatást saját sikere fogja veszélyeztetni.

Egyike ez azoknak az adópolitikai visszásságoknak, amelyeket nehéz felfejteni – ilyen például a dohányadó, mely kormányzati kampányokat finanszíroz az ellen a szokás ellen, mely az adóbevételt generálja. Valóban, a Pigou-féle megoldásokat joggal érheti egy általános kritika. Azzal, hogy nem adóztatják meg a jó dolgokat (például a foglalkoztatást), viszont adót vetnek ki a rossz dolgokra (például a szerencsejátékokra és a környezetszennyezésre), e megoldások a kormányzati fizetőképességet a kormányzottak rossz gyakorlataitól teszik függővé. Közpolitikai sikerük egyszersmind adóztatási kudarcuk, és fordítva; fizetésektelen kormány pedig aligha lehet sikeres programja megvalósításában. A Pigou-féle megoldások tehát legjobb esetben is csak átmenetiek lehetnek: egyensúlyban tartják a dolgokat, míg a civil társadalom összeszedi magát, s kézbe veszi a problémát.

A konzervatív közpolitika célja az kell legyen tehát, hogy egy ellenőrzés alatt álló környezetet valósítson meg, amelyben a jó eredmények kényszer nélkül születnek abból, amit az átlagemberek tesznek. Ez azt jelenti, hogy fenn kell tartani vagy létre kell hozni azokat a visszacsatolási köröket, amelyek révén az emberek viselik saját tevékenységeik költségét, s amelyek megakadályozzák, hogy e költségeket a jövő nemzedékeire hárítsák. Ahogy már kifejtettem, ez maga után vonja majd a kártérítésről szóló törvény megreformálását, oly módon, hogy az a környezeti probléma előidézőjét büntesse, ne pedig azt, aki képes fizetni érte. Tartalmazni fog egy olyan szabályozási rendszert, amelynek a külső tényezők kiigazítása a feladata – persze nem olyasfajta zéró-tolerancia szabályozást, amihez hozzászoktunk Európában, ahol is a felelőtlen bürokraták tetszésük szerint darabolhatják fel a problémáinkat, hogy azután egyenként próbálják megoldani azokat. A szabályozókat választott politikusoknak kell megalkotniuk, szakértőkkel folytatott tanácskozás keretében, még hozzá úgy, hogy folyamatosan felülvizsgálhatók legyenek a következmények fényében, politikai szinten. Ahol megoldható, lehetővé kell tenni, hogy a szabályozást a figyelemfelhívás

Megjegyzés [U53]: *subject to a general criticism*

Megjegyzés [U54]: *bad behaviour*

Megjegyzés [U55]: *to achieve a managed environment*

Megjegyzés [U56]: *loops*

Megjegyzés [U57]: *externalities*

Megjegyzés [U58]: *unaccountable*

Megjegyzés [U59]: *subject to constant revision*

váltsa fel, a fogyasztóra hárítva ezzel a kockázatot. Ez a stratégia szükséges része annak, hogy a rugalmasságot a beavatkozás elé helyezzük, a felelősséget pedig a függés elé a kockázat kezelésekor.

A népességgyarapodás önmagában nem okoz fennakadást abban, hogy az átlagemberek kezelni tudják a környezetüket: vessünk csak egy pillantást az „Öt Város” jórészt sikeres 19. századi urbanizációjára, vagy a közösségi szellemtől átfűtött helyi közösségek gyors szaporodására Amerikában. Azonban igen nagy különbség van a természetes népszaporulat, valamint a belső népvándorlás miatti létszámgyarapodás, illetve a bevándorlásnak köszönhető gyarapodás között. Az biztosra vehető, hogy az átlagember ódzkodni fog a környezetért hozandó áldozatoktól, ha a helyhez fűződő kötődést az önjelölt klánok, családok és vallások vetélkedése váltja fel. Nehéz ezekről a dolgokról írni, hiszen akik a bevándorlás ellenőrzésének a védelmére keltek, vagy óvtak a multikulturalizmus fragmentáló következményétől, nagyon meg lettek félemlítve. Mindazonáltal egészen bizonyos, hogy egy olyan konzervatív környezetstratégia, amely nem szab határt a bevándorlásnak, s amely nem törekszik az újonnan érkezettek asszimilálására abba az *oikophiliába*, amin a nemzetállam léte áll vagy bukik, esélytelen a sikerre.

Nyilvánvaló, hogy Európának és Amerikának eltérő stratégiai kötelmei vannak, amikor a bevándorlásról van szó. Amerikában második generációs bevándorlók fognak hozzá, hogy amerikai oikofilokká váljanak, szemüket arra a „kis alabamai lakra” függesztve, melyről Brecht oly gúnyosan ír a *Hét főbűn* című darabjában. Ez nem következik be magától Európában; s a közelmúlt eseményei azt is világossá tették, hogy a „multikulturális társadalom” nem megoldás, hanem megoldandó probléma. Az iskolák, egyetemek és közösségi kezdeményezések munkájának a részét kell képezze az, hogy integrálják a kisebbségeket a nemzeti kultúrába, ne pedig az elkülönböződés szellemét táplálják.

A tények egyre nagyobb súllyal mutatnak afelé, hogy a népességgyarapodás lelassul, sőt a visszajára fordul, amikor az emberek elérik a jólét egy bizonyos szintjét, a bevándorlás pedig nem pótolja a létszámvesztéseket. Ennek a folyamatnak a környezeti előnyét az a hatalmas költség ellentételezi, amit a társadalom az egyre fogyó munkaképes lakosság

Megjegyzés [U60]: „Five Towns”

Megjegyzés [U61]: *so great has been the intimidation of*

Megjegyzés [U62]: *second-generation immigrants settle down*

Megjegyzés [U63]: *to integrate*

adójából és munkájából ellátandó, öregedő népességre fordít. Hogy a legtöbbet hozhassuk ki e környezeti előnyből, a stratégiának arra kell irányulnia tehát, hogy felemelje a nyugdíjkorhatárt, privatizálja a nyugdíjakat és általában arra ösztönözze az idősebbeket, hogy dolgozzanak tovább, s ne várják el, hogy az ő megélhetési költségeiket is a fiatalok viseljék. Az a környezetpolitika, amelyik az öregedést nem tekinti a probléma részének, nézetem **szerint** nem számol a realitásokkal.

A népességnövekedés egy probléma: a mobilitás fokozódása egy további. A fosszilis üzemanyagok a beutazott távolságok oly mértékű kiterjesztését tették lehetővé az emberek számára, hogy az felbomlasztotta a hagyományos település-szerkezeteket. Néhány ország (jelesül Nagy-Britannia és Svájc) olyan tervezési szabályokat fogantatosított, amelyek igyekeznek a településeket a hagyományos határvonalak közt tartani, a belvárosokat pedig megmenteni a pusztulástól. Más országokban – nevezetesen Amerikában és Kanadában – a településeket hagyják terjeszkedni a legtávolabbi pontig, amíg az beutázható az ott élők számára, a funkcionális zónák kijelölésével pedig a város szélére tesséklik a bevásárlóközpontokat és az ipari üzemeket, ami viszont felerősíti a szállítás iránti szükségletet. A támogatott úthálózat-bővítések és külterületi fejlesztések, valamint az élelmiszercsomagolásra vonatkozó előírások együttesen még Nagy Britanniában is hatalmas forgalomhoz segítették a szupermarketeket, melyek a fosszilis üzemanyag melléktermékeit, a nem lebomló csomagolóanyagot, valamint az esztétikai környezetszennyezést hagyják örökölni a jövő nemzedékeire.

A szállítás során felhasznált energia költsége jelenleg nem a fogyasztót terheli. Nyílt és rejtett támogatások révén az eloszlik a társadalom egészében, a még meg nem születetteket is ideértve. Az, hogy e költséget a fogyasztóval fizettesse meg, elsődleges teendője kell legyen bármely kormánynak. Valamilyen mértékben ez elérhető a megtett kilométerre számított úthasználati díj, valamint a fosszilis üzemanyagokra kirótt levegőszennyezési adó révén. Végső soron azonban semmi sem oldhatja meg a szállítás problémáját, ami nem állítja helyre az egyensúlyt a helyi gazdaság javára – nem utolsósorban a lokális élelmiszertermelés javára, amelyet tönkretettek a szupermarket-láncolatoknak juttatott rejtett támogatások, s a **mezőgazdálkodást** folytató keménykezű állami irányítás.

Megjegyzés [U64]: *would fail to make contact with realities.*

Megjegyzés [U65]: fő fordító: Az egyik probléma a népességnövekedés, a másik pedig a mobilitás fokozódása.

Megjegyzés [U66]: *heavy hand of the state on the practice of agriculture*

A globális élelmiszergazdaság hasznot hoz a harmadik világ földművelőinek, s nem feltétlenül olyan ártalmas, mint azt ellenzői hangoztatják. Azonban eltorzítják a farmereknek nyújtott támogatások, s különösen azok, amelyeket a nagytermelőknek juttatnak Európában és az Egyesült Államokban. Eltorzítják továbbá a WTO globális termelőkből álló lobbistái, mint amilyen a Monsanto, ahogyan a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól szóló Egyezmény gátlástalan alkalmazása is, mellyel a parasztgazdaságok társadalmi tőkét kobbazzák el.²⁴ Sokkal inkább tükröz központi rendelkezéseket és szubvenciókat, mintsem olyan termékek szabad kereskedelmét, amelyeknek a költségét a termelő állja. Az persze igaz, hogy a globális kereskedelemnek hála, mások lettek a népszerű ízek: a tandoori csirke manapság a britek kedvenc étele, a hamburger pedig még Franciaországban is egyre elfogadottabb. A világpolgári ízek azonban összeegyeztethetők a helyi élelmiszer-gazdálkodással. A britek majdnem kétszáz éve főznek gyümölcslecsót – chutney-t, egy Indiából hozott finomságot – helyi almából és körtéből, míg a Marseille-ben élvezett észak-afrikai konyhát helyben termesztett kuszkusszal és paprikával, s helybéli bárányból készült merguez kolbással látják el.

Megjegyzés [U67]: peppers – bors? paprika? (Lehet, hogy a többes szám paprikára utal?)

Nem létezik olyan társadalmi ok tehát, amiért a kiscgazdák és a termékeik ne foglalhatnák el ugyanazt a helyet a gazdaságban, amelyet valaha elfoglaltak. Hogy ez megtörténjen, **szisztematikusan** ki kell küszöbölni mindazon zéró toleranciát érvényesítő szabályokat, amelyeknek csakis a nagytermelők képesek eleget tenni. Engedélyezni kell, hogy a major kapujában és a helyi piacon csomagolatlanul árulják az élelmiszert, ahogy azt mindenütt teszik Afrikában. Engedélyezni kell a pasztőrözetlen tej, sajt és hasonló termékek árusítását, persze kellően feltüntetve azt a terméken, a kockázatot azonban a vásárló viselje. Engedélyezni kell az állatok leölését a farmon, feltéve, hogy emberséges módon teszik azt. Ha megszabadulunk attól a szabályrengetegtől, mely kerékkötője ezeknek az egészséges eljárásoknak, a kiscgazda és a kistermelők piaca fel tudja majd venni a versenyt a nagyobb termelővel és a szupermarkettel. Terjedjenek ki a szupermarketekre is a

Megjegyzés [O68]: steady elimination

²⁴ Vö. a hírhedt esetet, amikor a RiceTec levédette a hosszúszemű basmati rizst. Lásd Matthew Clement: Rice Imperialism: The Agribusiness Threat to the Third World Rice Production, in www.bulatlat.com, 2004. február 8-14.

városközpontokra vonatkozó tervezési előírások, hogy többé ne legyen vonzóbb opció a város peremén építkezni, mint a központban. Kezdjünk megfelelő úthasználati díjakat felszámítani, hogy a szállítás annyiba kerüljön, amennyi a tényleges költsége. Ha mindezt megtesszük, a helyi élelmiszergazdaság ismét versenyképes lesz, s ama eszeveszett mozgás is alább hagy majd valamelyest, mely jelenleg betölti a világot.

Rövid távon aligha lehet majd megszüntetni minden támogatást a mezőgazdaság terén. Az viszont lehetséges – s ezt az Európai Unió és az Egyesült Államok kormánya egyaránt felismerte, s tett is ez irányú lépéseket –, hogy a támogatásokat más irányba tereljék: kevésbé a terményt, s inkább a biológiai sokféleség, a természetes élőhelyek és a természetes szépség ügyét tartva szem előtt. Ezek *velejárói* voltak a régimódi gazdálkodásnak. Ám azt tönkretették. Ezért azzal az új földművelési eljárással kell most *megteremteni* őket, amelynek komolyan számolnia kell a műtrágya és rovarirtók uralta agrárium *gazdasági* költségeivel. A Jules Pretty és mások által végzett kutatások azt mutatják, hogy a jelenlegi brit élelmiszer- és *agrárgazdaság* teljes évi költsége több mint 1 milliárd fonttal magasabb, mint amibe a *megfelelő helyeken* és organikusan termesztett alternatívájuk kerülne.²⁵

Egyre közismertebbek a károk, melyeket a modern gazdálkodási technikák okoznak az ökoszisztémákban, ez pedig nagy számban váltott ki civil kezdeményezéseket, melyek közül az első – Rudolf Steiner „biodinamika”-mozgalma – majd száz éve állított követendő példát. Már Nagy-Britanniában is kardoskodnak a támogatások nélkül működő mezőgazdaság mellett – például a *Vidék-rehabilitációs Alap* és a *Családi Gazdaságok Szövetsége* –, ami megszünteti majd a nagy szennyezők és az agrárium cégek élvezte előnyöket. A szabad idejükben kertészkedők és az organikus termelők farmjai egyelőre csak 3%-át adják az Egyesült Államok mezőgazdasági hozamának, részesedésük azonban növekszik; országszerte szaporodnak a hobbifarmereket tömörítő klubok, ahogyan folyóirataik is, a helyben termelt élelmiszerek

Megjegyzés [O69]: *economic costs*

Megjegyzés [O70]: *annual external costs*

Megjegyzés [O71]: *properly localized and organically managed*

Megjegyzés [O72]: *Country Restoration Trust*

Megjegyzés [O73]: *Family Farmers Association*

²⁵ Jules Pretty, et al.: op. cit. Ahogy a dolgok állnak azonban, az organikus termesztésben legalább annyi fosszilis üzemanyagot használnak fel, mint a többi művelési módban. Ha pedig nem használnak műtrágyát, a nitrogénmegkötő terményekhez további földterületekre van szükség. Lásd Alex Avery: *The Truth About Organic Foods*, London, 2006.

mozgalma pedig erőteljesen nő.²⁶ Ismét a „permakultúra” felé fordul a figyelem: a **Permakultúra Szövetség** tanfolyamokat indít, s a Permaculture Magazine is egyre több előfizetőt tudhat magáénak. Persze valószínűleg azt várni, hogy a teljes népesség élelmezése megoldható a jelenleg olyan alapélelmiszereket termeszítő nagygazdaságok nélkül, mint a burgonya és a kukorica, a helyi piacok újjászületése azonban változtatni fog e gazdaságok termelési eljárásain, s ahogy a terményeiket terítik majd.

Megjegyzés [O74]: Permaculture Association

Anglia legelőit, sövényeit, rekettyéseit, az **aljnövényzetet** és a patakokat nem egyszerűen azért óvták meg, mert az emberek szeretik őket. Személyes érdekből alakították ki és védték meg azokat, akik birtokolták és művelték a földet. A legelőgazdálkodás láthatatlan keze emelte őket, valamint a szabad áthaladás történelmi joga, a határok tiszteletben tartása, a terepsportok és a helyi élelmiszergazdaság, ahonnan tejet és sajtot vittek a piacra. Ez a helyi élelmiszer-gazdálkodás érintetlen maradt egészen az utóbbi évekig, ahogyan a táj fenntartását biztosító többi gazdasági érdek is. Az, hogy a globális szupermarket vette át a helybéli élelmiszergazdaságok szerepét, nem egy szabad és tisztességes verseny eredménye. Erről a rejtett támogatások és a kívülről beavatkozó szabályozások tehetnek – különösen az „egészségügyi és biztonsági” szabályok –, amelyeknek csak a központosított vállalkozások képesek eleget tenni. A kormányzat az, nem pedig a civil társadalom, mely tönkretette a helyi gazdaságot; s ha a helyi élelmiszer-gazdálkodást a fenntarthatóság részének tekintjük, minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk azért, hogy szembeszálljunk a szabályozás gépezetével, s hogy megszüntessük vagy más irányba tereljük a támogatások rendszerét.

Megjegyzés [O75]: coverts – rejtékhelyeit (?)

A **helybeni** termelés és értékesítés megerősítése nem csupán a legfőbb reménység, mely révén a mezőgazdálkodás és élelmiszergazdaság fenntarthatóvá válhat. Az egyúttal **erős** ellenhatást fejt ki a költségek **áthárításával** szemben. Helyi környezetben, ahol az emberek ismerik egymást és észreveszik egymás vétségeit, a társadalmi nyomás a költségek vállalására késztet. Ezen a helyi szinten a konzervatív környezetpolitika nem abban áll, hogy a kormány környezeti előnyöket igyekezzen elérni, hanem abban, hogy

Megjegyzés [U76]: Localization

Megjegyzés [U77]: creates a strong disincentive to

Megjegyzés [U78]: externalization

²⁶ A Local Harvest internetes oldalán naprakész információt találunk a helyi élelmiszerekről, a Farm Aid pedig a háztáji gazdaságok megmentését célzó erőfeszítésekről számol be a honlapján.

az állami irányítás felhatalmazza az embereket, hogy maguk biztosítsák ezen előnyöket a maguk számára. Számos oka van a civil szerveződések hanyatlásának, melyet Robert Putnam dokumentált, s ezek közt a polgár hatáskörének az állami megcsönkítése távolról sem a leglényegtelenebb. Sok gazda szeretné a helybeni piacon értékesíteni a portékáját, csak hogy az egészségügyi és élelmiszerbiztonsági előírások ezt nem teszik lehetővé. Számos közösség fogna össze sikerrel az olyan kormányzati tervek ellen, amelyek a fejük fölé tervezett repülőterekkel vagy a földjeiket átszelő autópályákkal boldogítanák őket, feltéve, ha ezeket az ügyeket helyi szavazásra bocsátanák (ahogy azt Svájcban teszik). A tervezői döntések összhangban állnának a szépség és a felhasználhatóság követelményeivel, ha azokat a helybeliek hoznák, nem pedig egy központi gépezet erőszakolná rájuk. Általában véve, a konzervatív környezetpolitika a döntéseket és a kockázatokat a leginkább érintettek, vagyis az emberek kezébe utalja vissza. Az államot e politika a civil társadalom barátjaként látja, a civil társadalmat pedig önszabályozó szervezetként, melyben a fennmaradást a rugalmasság és a leleményesség szolgálja, nem pedig a szabályozás és a függés.

Vajon utópisztikus a gondolkodás efféle konzervatív módjaihoz való visszatérést sürgetni? Nem hiszem. Valójában az emberek önszántukból is ebbe az irányba tartanak. Nagy-Britanniában manapság egyre népszerűbbek az úgynevezett paradigmaváltó városok, a „Transition Towns”, melyekben a polgárok azért társulnak, hogy fenntarthatóbb módon élhessenek. Simon Fairlie indítványa, mely egy „alacsony kihatású fejlődést” céloz, kezd meghallgatásra lenni,²⁷ a széndioxid-kibocsátástól mentes életmódok és a termelői piacok védelmezőinek pedig egyre több elismerésben van részük. És bár a szabályozó gépezet továbbra is bővül, a járulékos költségek pedig egyre szaporodnak, az emberek érzékelhetően egyre ellenségesebbek az őket háborgató szabályozásokkal szemben, s kijátszásuk módjait keresik. A vidéki térségekben ez már jó ideje zajlik. Minden tisztességes ember számára kezd nyilvánvalóvá válni, hogy mi magunknak kell szembenéznünk a veszélyekkel, melyekhez magunk járultunk hozzá: a mi kötelességünk, hogy előbbre lépünk

Megjegyzés [U79]: *confiscation of the citizen's power*

Megjegyzés [U80]: *resilience*

Megjegyzés [U81]: *there is now a movement towards*

Megjegyzés [U82]: *"low impact development"*

Megjegyzés [U83]: *externalities*

Megjegyzés [U84]: *rural areas*

Megjegyzés [U85]: *we must repossess ourselves of the risks that are ours*

Megjegyzés [U86]: *up to us*

²⁷ Fairlie: *Low Impact Development: Planning and People in a Sustainable Countryside*, Charlbury, 1996. Lásd továbbá Steve Wylert a Locality tevékenységéről, mely szervezet a helyi problémák megoldását célzó helyi állampolgári kezdeményezéseket támogatja (locality.org.uk).

a föld megtisztításában. S ha az *oikophilia* fennmarad, ez az, amit tenni fogunk, ama polgári kezdeményezések révén, melyekre minden otthonra lett és a lakóhelyét szerető ember önkéntelenül hajlik. A környezetre leselkedő legnagyobb veszély, úgy vélem, abból fakad, hogy a kormányok egyre inkább megcsonkítják az önálló társulások hatókörét és szabadságát, s minden hatalmat a maguk kezében összpontosítanak. Viszont ha az emberek képesek összefogni, győzhetnek.

Megjegyzés [U87]: *natural resource of all people*

Még egy utolsó szót a globális felmelegedésről. Mindenkinek az a kérdés jár a fejében, hogy mit teszünk, ha a legrosszabb forgatókönyvek bizonyulnak igaznak? Az aktivisták válasza egyszerű: nemzetközi tanácskozások keretében létrehozunk egy egyezményt, ami véget vet majd a rosszkódásunknak. Ez a válasz a nemzetközi politikáról alkotott tévképzeten alapszik, valamint azon, hogy nem észlelik a különbséget az egyezményeket betartó, illetve az azoknak megfelelni képtelen államok közt. Ha mi vagyunk bajban, természetesen nekünk kell tennünk valamit. De ki ez a „mi”? Erre csak egy válasz van: akik képesek vagyunk az együttes cselekvésre, akik rendelkezünk a szükséges eszközökkel és a kellő elszántsággal ahhoz, hogy saját, közös érdekünkben egy emberként lépünk fel. Más szóval azok vagyunk, akik egységes fellépésre képes közösségeket alkotunk, s közösen tudunk felelősséget vállalni azért, amit teszünk. A nemzetközi politika összefüggésében ez azt jelenti, hogy mi a nemzet vagyunk – azon emberek törvényes testülete, akiknek a sorsát egy közös politikai folyamat köti össze. Csakis az egyes nemzetállamok tettei jelenthetnek választ a globális felmelegedésre – azon államok tettei, amelyek elég gazdagok a kutatások elvégzéséhez és a szükséges léptékű cselekvéshez, valamint kellően felelősek, hogy felnőjenek a feladatokhoz, közvéleményüket pedig nyílt eszmecsereik alakítják. Jelenleg ez elsősorban az Amerikai Egyesült Államokat jelenti, másodsorban pedig mindama nemzetállamokat, melyekben a törvény, a demokrácia és a szabad véleménynyilvánítás képes kollektív felelősséget ébreszteni az állampolgárokbán. Nem jelenti tehát Kínát, Oroszországot, ahogyan Afrika vagy a Közel-Kelet egyetlen kleptokráciáját sem.

Megjegyzés [U88]: *our bad behaviour*

Megjegyzés [U89]: *But who are we?*

Amikor egy efféle „mi” akcióba lendül, két dolgot tehet: egyrészt példát mutathat, ahogy a skandináv országok teszik. Másrészt kezdeményezhet olyan lépést is, amely közvetlenül a globális probléma megoldását célozza, a tiszta

energia, a széndioxid-lekötés, valamint a **geo-engineering** előnyeinek és költségeinek a kutatása révén. Lehet, hogy ezek mindegyikére szükség lesz. Egy dolog azonban biztos: egyikük sem valószínűleg meg pusztán nemzetközi tanácskozásokkal és megállapodásokkal, s mindegyik azon a felelősségérzeten alapul, mellyel valamennyien viseltetünk saját otthonunk iránt. A globális kihívásra adható válaszok egyedül abból a készletéből fakadnak, amelyet e könyvben körvonalaztam.

Megjegyzés [U90]: *geo-engineering*

Megjegyzés [U91]: *problem*

Megjegyzés [U92]: *motive*

E készlet hangsúlyozása nem az anarchia pártfogását jelenti, ahogyan azt sem, hogy tagadnánk a törvényi szabályozás szükségességét. Sokkal inkább annak a célnak a kijelöléséről van szó, melyre a törvénykezésnek is irányulnia kell. Számos olyan környezeti probléma létezik, amely csak az állam hatalmára hagyatkozva kezelhető, ezt azonban oly módon kell tenni, hogy a megoldást célzó erőfeszítés felerősítse az *oikophiliát*, ne pedig kioltja azt. Az utak, a hulladék és a göngyöleg beárazásának a rendszere, mely a felhasználóra terheli a költséget, mindenkit rosszul érint majd, s haszontalan lesz, ha azt nem egyöntetűen érvényesíti az állam. Azonban egy efféle rendszer azokat az életmódokat fogja bátorítani, amelyek felerősítik a szomszédsági érzületeket, az állam pedig növelheti a támogatottságát ezáltal, hiszen a civil társadalom vitális erejének kifejeződését látják majd benne, amely képes a nemzet egészének a nevében cselekedni. Ha mindig az *oikophiliát* erősítve cselekszik az állam, nem pedig megcsontkítva a jogszerű oikofil cselekvés terét, azzal az embereket azokra az áldozathozatalokra készíti majd fel, amelyek immár elkerülhetetlenek, ha a Földet otthonunknak akarjuk, nem pedig a száműzetés földjének.

Megjegyzés [U93]: *amplify the feelings of neighbourhood*

Megjegyzés [U94]:

I. Függelék A globális igazság

XXX

Évente fejenként körülbelül átlag öt tonna széndioxidot bocsátunk a légkörbe. Az amerikai ember évi húsz tonnát, a Szahara környékén élő afrikai egy tonnát, vagy még annál is kevesebbet.²⁸ Ráadásul a nyugati világ egésze, az ipari országok pedig mindig is kifejezetten élen jártak ebben, mivel a nyugati országok immáron több mint kétszáz éve ontják az üvegházhatást keltő gázokat. A nyugati országoknak most igazság szerint nemcsak a gáz kibocsátásukat kell jelentősen csökkenteni, hanem a kevésbé fejlett országokat is kárpótolniuk kell azért, mert a nyugati országok anélkül engedték az üvegházhatást keltő gázokat a levegőbe, hogy elszámoltak volna az ebből adódó költségekkel. A nyugat ebből a szempontból – ahogy annyi más tekintetben is – többet szakított a közvagyonból, mint ami jár neki.

Ezek az érvek az éghajlatváltozásról folytatott nemzetközi tárgyalásokon újra és újra felbukkannak. Amikor a Kyotói Egyezmény és az IPCC által kijelölt célok költségeit igyekeznek meghatározni, szintén találkozunk velük. Utóbbiaknak nagyobb a foganatjuk.²⁹ No de mit lehet ezekkel kezdeni? Az olyan címkék, hogy „ország,” „nyugati országok,” illetve „fejlődő országok” nehezen definiálhatók. Jogilag nem földrajzi entitások, hanem olyan *jogi személyek* közt dől el, kinek van igaza, akiknek jogaik és kötelességeik vannak. Az igazság és az igazságtalanság terminusok tetteket minősítenek, illetve a tettek elkövetőit. És bár megtörténhet, hogy emberek csoportosan követnek vagy szenvednek el igazságtalanságot, az „ország” nem ilyen csoport. Jogilag kizárólag olyan embercsoport követhet el valamit, és vonható felelősségre, amelynek a tagjai többes szám első személyben tudják önmagukat azonosítani. Így aztán ha globális igazságot emlegetünk, a kollektív cselekvés többes szám első személyű alanyának, egy „mi”-nek a létezésére utalunk – arra a „mi”-re, amiről ez a könyv szól. Egyetlen kormány

²⁸ Garnaut, Ross *et al.*: „The Implications of Rapid Development for Emissions and Climate-change Mitigation,” in Helm és Hepburn szerk.: *op. cit.*

²⁹ Stern, Nicholas: *The Economics of Climate Change*; Helm és Hepburn szerk., *op. cit.*; Jacoby, Henry D. *et al.*: „Sharing of GHG Reductions,” MIT Joint Program on the Science and Policy of Climate Change, 167. jelentés, 2008.

sem lenne képes eleget tenni a globális igazságosság elvárásainak, amennyiben nem egy nemzet képviselőjének tartaná magát, aki imigyen felel a rosszért, illetve imigyen fogadja a jóért az elismerést, amit „mi” nemzetként elkövetünk vagy megteszünk.

Így a globális igazságosság megköveteli, hogy elismerjük, hogy a politikai felelősség elsődlegesen a nemzetállam vállán nyugszik. Az igazságosság iránti igény ráadásul nem a dolgok jelenlegi állásán múlik, hanem a dolgok jelenlegi állása közben kikristályosodó kötelezettségeken. Amennyiben a most élők az elődökkel a nemzetállam többes szám első személyében azonosulnak, a felelősség eldöntése okán meg kell határoznunk, hogy az elődök milyen terheket hagytak az a most élő nemzedékekre. Az olyan homályosan meghatározható szavakkal, mint az „ország”, könnyen lehet érzelmi felindulásból kollektív bűnökkel vádaskodni, viszont egy vád jogilag csak abban az esetben állja meg a helyét, ha azonosítjuk az elkövető személyét, tisztázzuk a személyi indítékokat, és a nemzedékeken átnyúló felelősséget. Itt részben filozófiai, részben pedig politikai problémáról van szó. Az ítélkezés szerződésen alapuló elmélete – mint John Rawls híres rendszere – szerződésben rögzíti az adott „társadalom” tagjainak a jogait és az őket terhelő költségeket. Ezek nem globális rendszerek, mivel azokkal, akik nem tartoznak a szerződő felek közé, nem foglalkoznak. Így az ilyen elméletek sem a több nemzedéket érintő kérdésekben nem tesznek egyértelműen igazságot, sem abban, miként osszák fel a gazdasági növekedésből származó hasznot és a költségeket a világon. Amartya Sen ezt a hiányosságot orvosolandó vetette fel – annak szellemében, amit Adam Smith mond az elfogulatlan szemlélő kapcsán – az ítélkezés „pártatlanságon” alapuló felfogását.³⁰ Másokkal akkor járok el igazságosan, ha elfogulatlanul figyelek rájuk, és pontosan ugyanúgy fontolom meg az érveiket, ahogy magam is elvárom tőlük ugyanezt. Figyelmen kívül hagyom a nemzeti hovatarozásbeli különbségeket, és mindazokat a szerződésekből adódó, illetve történelmileg kialakult járulékos köteleket, amelyek a másik felet megkötik, engem ellenben nem. Sen kifejezetten hangsúlyozza, hogy ezzel az elfogulatlan attitűddel formális válaszok helyett kérdéseket fogalmazunk meg, és ha globálisan szeretnénk

---

³⁰ Sen, Amartya: *The Idea of Justice*, London, 2009.

igazságot tenni, így kell eljárunk.

Adam Smith heurisztikus módszere kétségtelenül hatásos. Az elfogulatlanság és az igazságszolgáltatás egy helyen található az emberi elmében, és megteremtik azoknak a kölcsönös elszámoltathatóságon nyugvó kapcsolatoknak az egyensúlyát, amelyeket a 6. fejezetben tárgyaltam. Az elfogulatlanság azt diktálja, hogy attól, hogy a nincstelen indiai Indiában él, még ugyanúgy figyelembe kell vennem az ő körülményeit is, ahogy a szudáni anyáét is, aki a messzi Szudánban küzd az életben maradásért. Ugyanakkor arra is int, hogy csak azért, mert helyi kötődéseink egyediek, ne hagyjam őket figyelmen kívül, és annak ellenére, hogy törzsi, nemzeti és vallásos kötődéseik eltérnek az enyéimtől, tartsam őket tiszteletben. Bár az elfogulatlanságtól Sen a felvilágosult univerzalizmusig igyekszik eljutni, sőt talán egészen a politikai döntéshozás globálisan egységes felfogásáig, ez nem sikerül neki. Ha elfogulatlanul szemléljük az emberi létet, bizonyosan rájövünk, hogy miközben az *oikophilia* egyetemes emberi tulajdonság, alapvetően egyedi, lokális, nemzeti és territoriális formákban manifesztálódik. A nemzedékek közötti lojalitást ennek megfelelően kell értenünk. Magam azzal szolgáltatom igazságot öseimnek, ha tisztelem, amit ránk hagytak, és teljesítem a végakarukat. Utódaimnak akkor szolgáltatom igazságot, ha jól sáfárkodom azzal, ami a rendelkezésünkre áll, és megőrzöm számukra a javakat. Öseinknek és utódainknak közösen is igazságot szolgáltatathatunk. De ezt a természetes késztetést senki nem tudja globálissá tágítani. Ha mégis megpróbálja, az mindig élénk ellenállásba ütközik, amit nincs az a kötelezettség, ami túlélne.

A britek kétségtelenül profitáltak abból a prosperitásból, amit annak köszönhetnek, hogy 200 évig ontották az üvegházhatást keltő gázokat, és emiatt elképzelhető, hogy Afrika népének ma korlátozottabbak a lehetőségei. Ez morálisan azt jelenti, hogy olyan előnyös helyzetet örököltünk, amelyben minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk azért, hogy álljuk a ceppet. De vajon milyen politikai következményei lesznek ennek? Egyenesen a brit népnek, a brit népet képviselő Egyesült Királyságnak kell felelnie a kárért, amit a Szahara-menti Afrikára mértek ezzel – pont úgy, ahogy Mr Rylands egymaga elvitte a balhét azért, mert Mr Fletcher bányáit elárasztották? És mégis hova vezet az efféle gondolkodásmód? Emberi számítások szerint miként

kalkulálható ki az Afrikát ért kár? És a haszonnal mi van, ami mindebből származott? A britek által felhasznált energia lehetővé tette, hogy Afrika szerte elterjesszék a jogrendet és rengeteg technikai vívmányt honosítsanak meg. Ez is szerepeljen a végső elszámolásban? Vagy írják le, mivel a mostanság hatalomra jutott enyveskező tirannusok eltékozták? Sőt még az is elképzelhető, hogy az évi fejenként húsz tonna széndioxid, amivel napjaink amerikai polgára büszkélkedhet, a *pax Americana* ára, ami nélkül a világ (John szerint, Mary szerint viszont nem) a jelenleginél jóval veszélyesebb hely volna.

Nyilvánvaló, hogy fogalmunk sincs, mindez hova vezet. Ahelyett, hogy olyan találgatásokba bocsátkoznánk, amelyeknek se vége, se hossza, és amelyek alapján nincs az a politikus, aki el tudná dönteni, pontosan mit tegyen, olyan világos irányelvre van szükségünk, amelynek a segítségével azok a nemzetek, amelyek a maguk urai, felbecsülhetik, mekkora felelősség terheli őket, és anélkül tudják kárpótolni a folyamat veszteseit, hogy közben ezeket az országokat cselekvési szabadságukban korlátoznák. A radikális zöldek gyakran hangoztatják, hogy a források nagy részét át kell helyezni a nyugati országokból a világ többi részére. Ezután viszont a nyugati országok már nem tudnák foganatosítani azokat az intézkedéseket, amelyekre mindünknek szükségünk van, és amelyeket egyedül a nyugati hatalmak képesek megvalósítani. Egy efféle öngyilkos lépésből semmi haszna nem lenne senkinek, és az is biztos, hogy az igazság globális érvényesüléséhez nem erre van szükség.

A globálisan felfogott igazságosság csak azt jelenti, hogy az érdekelt szereplők mindegyike méltányos mértékben hoz áldozatot. A tisztességes mérték nem azt jelenti, hogy egyenlő arányban. Olyan felelősség-megosztásról van szó, amely elismeri, hogy a kárért nem azonos mértékben felelős mindenki, és azt is, hogy kinek-kinek eltérő mértékben áll módjában jóvátenni azt. A kárbecslésben olyan országokat kell felmérni, mint Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok. De vállalatok is sorra kerülhetnek, nemzeti és nemzetközi cégek egyaránt, valamint olyan gazdasági szereplők, mint a Gazprom, amelyek céges álarc mögé bújtatott politikai erőket és elit bűnözőket takarnak. A tisztességes felelősség-megosztáshoz azoknak, akik nagyobb mértékben szennyezik a környezetet, nagyobb mértékben kell

hozzájárulniuk a szükséges források előteremtéséhez. Ezekből a forrásokból a tiszta energia kutatását kell támogatni, valamint azt, hogy tiszta energiával lássál el a „fejlődő országokat”. Ez viszont azt jelenti, hogy a világ fejlődő részeinek a lakosságát akkor is ellátják tiszta energiával, ha olyan kormánnyal büszkélkedhetnek, amely kimondhatja a nép nevében a királyi többséget, és akkor is, ha nem. A kompenzáció kérdésének az ilyen megközelítése azokon a fogalmakon nyugszik, amelyeket ebben a könyvben tárgyalok: nemzeti identitás, a generációk egymás iránti felelőssége, valamint a decentralizált kezdeményezések előnybe részesítése a radikális célkitűzésekkel szemben. Az majd elvállik, hogy efféle előremutató módszerrel mennyire könnyen lehet dolgozni. A másik lehetőség, hogy a nyugat tovább marcangolja önmagát, és még több adományt juttat Afrika enyveskező diktátorainak, a földön pedig minden marad a jelenlegi nyomorúságos állapotában.

II. Függetlenség Mégis hogyan éljük?

Morálfilozófiánkat olyan gondolkodók hagyományozták ránk, akik a hiány állapotában éltek anélkül, hogy tudatában lettek volna annak, hogy azokat a véges mennyiségben rendelkezésükre álló forrásainkat élük fel, amelyekről utódaik léte függ. Ha írásaikban nyoma van az erkölcsi ítéletalkotásra vonatkozó feszültségnek, az a boldogságra törekvés és a kötelességtudat közt lévő feszültség. A kantianusok számára a kötelesség mindennél előbbre való, és a boldogságra való törekvés ennek van alárendelve. Az arisztotelianusok számára a boldogság a legfőbb jó a világon, az erény pedig a boldogság elérésének az eszköze: azt, hogy miként viselkedünk másokkal, valahogy mindig a barátságnak és az igazságosságnak kell eldöntenie. Az arisztotelészi erkölcsből ugyanúgy következnek egyértelmű szabályok, ahogy Kant követői viszont hajlamosak az erényes életet kizárólag ridegen, tilalmak formájában meghatározni. Láthatjuk, hogy a filozófusok már az általunk megélt környezeti válság előtt sem vélekedtek mindannyian egyformán arról, hogyan kellene élnünk. Abban mindenesetre reménykedtek, hogy az erényes és kötelességtudó életvezetés rendes körülmények között egybeesik, és abban is, hogy mi pedig mindkét életvezetési elvnek odaadó hívéül szegődünk.

Nevezett filozófusok idejében ember és természet kényes egyensúlyát a konfliktusok és a betegség tartotta fenn. Az egyensúlyt az orvostudomány borította végleg fel. A történelemben rendszerint pusztító járványok zökkenetesen vissza mindent az eredeti kerékvágásba. Talán ne ezt tekintsük a követendő módszernek, és még a gondolatától is ózdkodjunk. Akkoriban az erényes élet része volt, hogy az ember feláldozza magát a gyermekeiért. A családi életet, a szülők iránti tiszteletet, az utódok szeretetét tekintették az erkölcsös élet táptalajának, és szégyenletesnek gondolták, ha valaki ezekben nem akart részt venni. Szó sem volt túlnépesedésről, a források végelessége pedig kizárólag az emberi halandóságra vonatkozó parabola volt, és nem fenyegetően közelgő katasztrófa. A modern kor első visszhangzó jajszavát – amivel Zarathustra bejelenti az *Übermensch* eljövételét, aki egyszerre művész és akrobata, ugyanakkor sem nem apja, sem nem királya senkinek – tekinthetjük az első felhívásnak arra, hogy újra meg kell teremteni az

emberiséget. Azzá a fajjá leszünk, amely nem foglalkozik a szaporodással – a faj, amely saját vesztébe rohan.³¹

A jóindulat azt sugallja, hogy segítsük a szegényeket, és akik betegek, ezzel is növelve a föld terheit. Kötelességünk, hogy szeretteinket és az idegeneket egyaránt a modern orvoslás módszereivel lássunk el, aminek egyenes következménye, hogy olyan forrásokat merítünk ki, amelyeket nincs módunkban pótolni. A mértékletesség fő erényének ökológiai hozadéka van. Az igazságosság erénye viszont tiltja, hogy mértékletességre késztesstük azokat a népeket, ahol csak a közelmúltban kóstolhattak bele abba a jólétbe és szabadságba, amelyet elődeink egy évszázada, vagy még annál is hosszabb ideje élvezhettek. Az, hogy együtt érzünk a ma élő emberekkel, és elfogadjuk a szükségleteiket, arra indíthat bennünket, hogy létesítsünk, aknázzunk ki, sőt akár pusztítsunk el természetes erőforrásokat. A természet iránti odaadás viszont épp az ellenkezőjét várja el tőlünk, és megtiltja, hogy megbontsuk szeretett tájainkat, vagy az ökológiai rendszerek érzékeny egyensúlyát háborgassuk, tekintet nélkül arra, milyen fennálló érdekeket és szükségleteket semmizünk ki ezzel. Akkor jelent meg Rachel Carson könyve, a *Silent Spring*, amikor tiltakozni kezdtek a DDT ellen, ami megölte a rovarokat, és velük együtt elpusztította a teljes táplálékláncot, amelynek a részei voltak. Sikeresen tiltakoztak, aminek az lett az eredménye, hogy Afrikában iszonyatosan elszaporodtak a moszkítók, és sok millió életképes gyermek halt bele a maláriába.³²

A most ismertetett és más akut vagy kibontakozóban lévő konfliktusok tükrében felvetődhet annak a gondolata, hogy teljesen újra kell gondolni a moralitást azért, hogy lehetőség szerint össze tudjuk békíteni a személyes feladatokat az ökológiai odaadásunkkal. Vagy a földnek nem tartozunk elszámolással?³³ Nem arra kellene törekednünk, hogy a lehető legkisebb széndioxidfoltot (carbon footprint) hagyjuk magunk után? Nem a tehetetlen anyát kellene a földben látnunk, akinek hálával tartozunk és ragaszkodással? Nem kellene tisztelnünk, amit a természet létrehozott, és csak olyan élelmet

---

³¹ Nietzsche ökológiai jelentőségéről lásd Sloterdijk, *op. cit.*

³² Roberts, Donald *et al.*: *The Excellent Powder: DDT's Political and Scientific History*, Indianapolis, 2010., 4. és 5. fejezet.

³³ Clark, Stephen: „Gaia and the Forms of Life,” in Elliot, R. és Gare, A. szerk.: *Environmental Philosophy*, New York, 1983; Meyer-Abich, *op. cit.*; stb.

fogyasztanunk, amelyet megfelelő módon vetettek és arattak? Lehet, hogy egyáltalán nem kellene állatokat ennünk, és olyan mértékletesen és csendesen kellene élni a napjainkat, ahogy a tibeti szerzetesek teszik?

Amikor azt látom, hogy az ökológia keresztes lovagjai azzal szenteskednek, hogy „áldott és teljesebb, mint tenmagad” („wholier than thou”), bevallom, kinyílik a bicska a zsebemben. Megszólal bennem Arisztotelész – az elfogadás, valamint a nagylelkűség erényeit magasztalja, és arra int, hogy igazságosság barátság nélkül csak fél erény, és hogy a barátság azt jelenti, hogy közösen törekszünk a jóra, és ebbe az, hogy adunk és az, hogy kapunk, a bátorság és a kockázat egyaránt beletartozik. Az ökopuritánok nemigen találják a helyüket az összképben, és könnyen elveszik az ember életkedvét, hisz az ünnepeink nyomait jelző szemétuszályon kívül egyében sem jár az eszük. Szeretném azt hinni, hogy a környezetvédelmi feddhetetlenséghez nem kell lemondani az élet minden örömről, és különösen arról nem, hogy egy olyan kivételes faj egyedének vallhatom magam, amely minden mást, ami csak útjába kerül, képes elfogyasztani.

Úgy látom, hogy a megoldás kulcsa, hogy törődünk az otthonunkkal, és éljük az életünk – nem önmegtartóztatóan, viszont mértékletesen –, nem fukarkodva, bölcs nagylelkűséggel, hogy földünk portája és a közösség megszépüljön és megújuljon. Igenis számít, mit eszünk – és véletlenül se vásároljunk olyan terméket, amely pusztítás árán került a boltok polcaira. Magyarul: ne vásároljunk szupermarketben; csak olyan állatok húsát fogyasszuk, amelyeket gondoztak, illetve emberséges és fenntartható módszerekkel ejtettek el. Óvakodjunk az előrecsomagolt termékektől, és keressük a helyben termelt élelmiszert. És talán otthon is eltölthetnénk a szabadságunkat, vagy legalábbis valami olyan ismerős helyen, ahová rendszeresen visszajárunk, és ahova anélkül is elutazhatunk, hogy közben felégetnénk a bolygót. Nem kéne olyan, a környezetre nézve kártékony ragadozó háziállatokat tartanunk, mint a kutyák és a macskák. És persze családban kellene élnünk, ahol megosztozunk az erőforrásokon. Nem arra gondoltam, hogy egymás testmelegéből merítünk erőt (bár az sem mellékes), hanem arra, hogy létrehozzuk azt a spirituális erőforrást, amitől a föld léte függ: ez pedig az otthon és kötődésünk, amely hozzáfűz.

Ezek az elvek akkor valósulnak meg, ha van pénzünk, és szabadok vagyunk. Erről a pénzről és erről a szabadságról csak olyan áron tudunk lemondani, amit legtöbbünk nem hajlandó megfizetni. Kis kiigazításokról van szó – amelyek megnyugtatják a lelket, és kihozzák belőlünk a legjobbat. Valójában lényegében a lelkiismeretünk megnyugtatásának az eszközeiről van szó: semmi megerőltető nincs benne, hacsak talán az nem, hogy bizony családban kell élni. A nehezét az jelenti, miként valósítjuk meg a gyakorlatban az *oikophilíát*. Merthogy ez azt jelenti, hogy szövetségre lépünk másokkal, hogy a polgárok életét élhessük. Azt jelenti, hogy ellenállunk a diszharmóniának, akár alulról érkező társadalmi nihilizmus, akár felülről érkező oikofób diktátumok formájában kísért. Azt jelenti, hogy lakóhelyünkön jó szomszédságban élünk, és ezt gondosan ápoljuk. Azt jelenti, hogy a következő nemzedéknek tudás és hozzáértés formájában átadjuk mindazt, amink van, és utódainkat saját példánkkal elől járva ösztönözzük arra, hogy jól sáfárkodjanak a rájuk bízott javakkal. Nem könnyű. Türelem kell hozzá, és

minden bele kell adni. De ahol szeretet van, a kevés is gazdaggá tesz, ahol pedig gyűlötség, mi haszna bárminek?